

ป รัชญา วิทยาศาสตร์ และพุทธศาสนา

ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์¹

บทคัดย่อ

ในบทความนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ นักวิชาการด้านพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งของประเทศไทย ได้เสนอบทไตร่ตรองเกี่ยวกับแนวคิดสำคัญของพุทธศาสนาเรื่องจิตและอนัตตา บนพื้นฐานของความทรงจำและการตกผลึกทางความคิด บทไตร่ตรองดังกล่าวอยู่ในรูปการเสวนากับปรากฏการณ์อันเนื่องมาจากความปรารถนาในความเป็นอมตะของมนุษย์ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ฟิสิกส์ของนิวตันและควอนตัมฟิสิกส์ เป็นต้น รวมถึง แนวคิดทางปรัชญาที่สำคัญ ได้แก่ จิตนิยม สสารนิยม และธรรมชาตินิยม บทไตร่ตรองนี้มีปฏิสัมพันธ์กับความเคลื่อนไหวในสังคม ทำให้มีความน่าสนใจและกระตุ้นให้เกิดการไตร่ตรองสืบเนื่องเกี่ยวกับแนวคิดของพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธศาสนา ปัญหাজิต-กาย จิตนิยม สสารนิยม ธรรมชาตินิยม ฟิสิกส์

¹ อดีตผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพระพุทธรักษาแห่งโลก อดีตประธานหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล และปัจจุบัน

นักวิชาการอิสระด้านศาสนาและปรัชญา อีเมล: tavivat01@gmail.com

วันที่รับบทความ 24 กรกฎาคม 2567 วันที่แก้ไขบทความ 9 สิงหาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ 9 สิงหาคม 2567

Philosophy, Science and Buddhism

Tavivat Puntarigivat¹

Abstract

In this article, Assistant Professor Dr. Tavivat Puntarigivat, one of the renowned Buddhist scholars in Thailand, offers a reflection on the key Buddhist concepts of mind and anatta (non-self) based on his recollection and insights. In this reflection, he engages with phenomena related to human desires for immortality, scientific advancements such as Newtonian physics and quantum physics, and significant philosophical ideas, including idealism, materialism, and naturalism. This reflection interacts with societal movements, making it interesting and prompting ongoing contemplation about Buddhist concepts in the modern world.

Keywords: Buddhism, mind-body problem, idealism, materialism, naturalism, physics

² Former Director of the Research and Development Institute, World Buddhist University; former Chairperson of the MA Program in Comparative Religion at Mahidol University, and currently an independent scholar in religion and philosophy

E-mail: tavivat01@gmail.com

Received July 24, 2024, Revised August 9, 2024,

Accepted August 9, 2024

1. การแสวงหา “ความเป็นอมตะ” ของมนุษย์: มัมมี่ ยาอายุวัฒนะ และ “จิตอมตะ”

มนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ในทุกหนทุกแห่ง และทุกอารยธรรม ล้วนรักตัวกลัวตาย ไม่อยากตาย ต่างแสวงหา “ความเป็นอมตะ” (Immortality) ด้วยกันทั้งสิ้น มนุษย์แสวงหา “ความเป็นอมตะ” ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป ชาวอียิปต์โบราณแสวงหาความเป็นอมตะด้วยการทำมัมมี่ โดยมีความเชื่อว่าคนที่ตายไปแล้วหากรักษาสภาพร่างกายไว้ให้ดี ก็อาจจะมีโอกาสฟื้นกลับคืนชีพขึ้นมาใหม่ได้อีก ชาวอียิปต์โบราณจึงได้สร้าง “วัฒนธรรมมัมมี่” ขึ้นมา ด้วยวิธีการดองศพและพันห่อทั่วทั้งร่างกายด้วยผ้าขาว แล้วนำไปบรรจุลงในโลงศพ เก็บรักษาไว้ภายใต้ปิรามิด ขนขึ้นสูงในสมัยนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหล่ากษัตริย์ฟาโรห์ บรรดาขุนนาง และผู้มั่งคั่งทั้งหลาย ต่างเสาะแสวงหาความเป็นอมตะด้วยการทำมัมมี่แทบทั้งสิ้น เทคโนโลยีการทำมัมมี่ของอียิปต์นับว่าก้าวหน้าเป็นที่เลื่องลือ เพราะสามารถรักษาสภาพศพมิให้เน่าเปื่อยมาได้นับหลายพันปี

ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์สามารถค้นพบตัวยาสมุนไพร และเทคนิควิธีการทำมัมมี่ของชาวอียิปต์โบราณได้สำเร็จ นอกจากนี้ยังสามารถตรวจสอบวินิจฉัยสภาพร่างกายของมัมมี่ด้วยเทคโนโลยีปัจจุบันได้อย่างแม่นยำ ว่ามัมมี่เหล่านั้นก่อนตายป่วยด้วยโรคอะไร และตายด้วยสาเหตุใด เช่น มัมมี่บางตนไขข้ออักเสบก็ยังสามารถพบได้ และมัมมี่บางตนถูกฆาตกรรมด้วยวิธีใดก็บอกได้ เป็นต้น มีการนำเทคโนโลยีการสืบสวนสอบสวนในยุคปัจจุบัน ไปสืบหาตัวคนร้ายในคดีฆาตกรรมที่เกิดขึ้นในอียิปต์เมื่อหลายพันปีก่อน โดยอาศัยร่องรอยที่ทิ้งไว้ในมัมมี่ได้สำเร็จ เป็นที่ฮือฮาในวงการอาชญวิทยาเป็นอย่างยิ่ง

ในสหรัฐอเมริกาบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง ได้ใช้ความต้องการที่จะเป็นอมตะของมนุษย์ทำธุรกิจที่สร้างกำไรอย่างมหาศาล โดยอิงอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า ปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์จะมีความรู้เพิ่มขึ้น 1 เท่าตัวในทุก ๆ 4 ปี ด้วยอัตราความเร็วของความรู้ที่เพิ่มขึ้นนี้ บริษัทแห่งนี้

ประมาณการว่า ในอีก 100 ถึง 200 ปีข้างหน้า มนุษย์จะสามารถค้นพบเทคโนโลยีที่จะปลุกชีวิตให้ตื่นขึ้นจากความตายได้ บริษัทจึงเสนอตัวที่จะเป็นผู้เก็บรักษาร่างกายของผู้ที่ถึงแก่ความตายในปัจจุบัน ด้วยแนวคิดแบบอียิปต์โบราณ แต่ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่คือ เก็บรักษาร่างกายของคนตายในแคปซูลที่ควบคุมความเย็น แล้วนำไปเก็บไว้ในห้องเย็นใต้ดิน รอวันเวลาที่นักวิทยาศาสตร์ในอนาคตจะค้นพบความรู้ในการปลุกชีวิตให้ตื่นขึ้นจากความตาย ปรากฏว่ามหาเศรษฐี นักการเมือง ดาราฮอลลีวูด และชาวอเมริกันผู้มั่งคั่งอื่น ๆ แท้กันมาใช้บริการอย่างคับคั่ง โดยยินดีจ่ายเบี้ยประกันราคาแพงให้กับบริษัท เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในส่วนลึกของจิตใจที่อยากจะเป็นอมตะของตน

จีนในสมัยโบราณแสวงหาความมีอายุยืน (Longevity) และความไม่ตาย ด้วยวัฒนธรรม “ยาอายุวัฒนะ” โดยการเสาะหาตัวยาสุมุโขพรที่หาได้ยาก มาเล่นแร่แปรธาตุเพื่อให้เป็นยาอายุวัฒนะ โดยเชื่อว่าเมื่อดื่มกินเข้าไปหรือดูดซึมเข้าสู่ร่างกายแล้วจะทำให้ร่างกายอยู่อย่างคงกระพัน ชาวจีนโบราณทำได้สำเร็จอย่างมากก็เพียงทำให้อายุยืนยาวขึ้นเท่านั้น ด้วยกายบริหารแบบ “ไทเก็ก” และการหลีกเลี่ยงการกินเนื้อสัตว์และอาหารบางประเภท อันเป็นที่มาของเทศกาลกิน “เจ” แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะความตายไปได้

ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ในยุโรปตะวันตกพยายามค้นหา “ยาอายุวัฒนะ” ด้วยแนวคิดแบบจีนโบราณ แต่ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ นักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นได้ทำการวิจัยถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้คนมีอายุยืน โดยการสัมภาษณ์คนที่มีอายุยืนที่สุดในโลกจำนวนหนึ่ง การวิจัยนี้พบว่า สาเหตุที่ทำให้คนมีอายุยืนนั้น การรักษาสุขภาพ และการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นเพียงปัจจัยประกอบเท่านั้น ปัจจัยหลักอยู่ที่การมี “ยืนอายุยืน” ในตัวของบุคคลเหล่านั้น นักวิทยาศาสตร์จึงนำ Yin ของบุคคลเหล่านั้นมาวิจัยในห้องทดลอง เพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบของยืนอายุยืน โดยหวังว่าเมื่อค้นพบแล้วจะสามารถสกัดองค์ประกอบสำคัญนั้น มาเพาะขยายในห้องทดลอง แล้วบรรจุลงในรูปของแคปซูลหรือยาฉีดหรือการปลูกถ่าย แล้วนำออกจำหน่ายเป็น “ยาอายุวัฒนะ” เมื่อผู้คนบริโภคเข้าไปแล้ว จะไปทำให้ Yin ของตนกลายเป็น

“ยืนอายุยืน” ดังเช่นยืนต้นแบบ หากนักวิทยาศาสตร์ทำได้สำเร็จ จะทำให้บริษัท ยาสร้างกำไรได้มหาศาล

ชาวอินเดียโบราณก็แสวงหาความเป็นอมตะเช่นเดียวกับชนชาติอื่น แต่ชาวอินเดียกลับเห็นว่ามนุษย์ไม่มีทางที่จะเอาชนะความตายทางร่างกายได้ อินเดียโบราณจึงมุ่งไปยังการสร้างปรัชญาที่ลึกซึ้งขึ้นมาทดแทน พวกพราหมณ์ในอินเดียได้เสนอทฤษฎี “จิตอมตะ” (อาตมัน) ขึ้นมา โดยอธิบายว่าร่างกายยังมีชีวิตตอนที่แท้จริงของมนุษย์ “จิต” ต่างหากที่เป็นตัวตนที่แท้จริง เมื่อร่างกายตายลง “จิต” หาได้ตายตามไม่ “จิต” จะล่องลอยไปหาร่างกายใหม่ เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ทฤษฎีนี้เป็นที่มาของความเชื่อในเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ ทฤษฎี “จิตอมตะ” จะเป็นจริงหรือไม่เป็นเรื่องหนึ่ง แต่ทฤษฎีนี้สามารถตอบสนองต่อความต้องการในส่วนลึกของจิตใจที่อยากจะเป็นอมตะของมนุษย์ได้ จึงเป็นที่นิยมเชื่อถือกันอย่างกว้างขวางทั้งในอินเดียและประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย

ศาสนาที่เกิดในคาบสมุทรอารเบีย หรือที่เรียกกันว่า “ศาสนาตะวันตก” อันได้แก่ ศาสนายูดาห์ (ยิว) ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้นนั้น ก็เชื่อในเรื่อง “จิตอมตะ” เช่นเดียวกัน แต่ทฤษฎี “จิตอมตะ” ของศาสนาที่เชื่อพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) เหล่านี้กลับอธิบายว่า เมื่อร่างกายตายลง “จิต” จะไม่แวะเวียนไปที่ไหน แต่จะตรงดิ่งไปยังสถานที่ซึ่งพระเจ้ากำหนดให้ และรออยู่ที่นั่นจนกว่าจะถึงวันสิ้นโลก แล้วพระเจ้าจึงจะลงมาพิพากษา ในทางดาราศาสตร์ดวงอาทิตย์จะมิเชื่อเพลิงเผาผลาญตัวเองไปอีกประมาณ 5,000 ล้านปี ถ้า “วันสิ้นโลก” คือวันที่สุริยจักรวาลถึงกาลแตกดับ “จิต” ของคนตายจะต้องรอแถวอยู่นานโซ่ทีเดียวกว่าจะถูกพิพากษา นับเป็นความเชื่อที่แปลกไปจาก “ศาสนาตะวันออก” มากทีเดียว

ถ้าชีวิตหลังความตายคือ “การกลับชาติมาเกิดใหม่” เป็น “ข้อเท็จจริง” (fact) มนุษย์ไม่ว่าชาติใดภาษาใดหรือศาสนาใด ก็ต้องกลับชาติมาเกิดใหม่เสมอ ไม่มียกเว้น แต่ถ้าชีวิตหลังความตายคือ “การรอคอยวันสิ้นโลก” เป็น “ข้อเท็จจริง”

มนุษย์ไม่ว่าจะมีความเชื่ออย่างไรก็ต้องเป็นไปตามนั้น เพราะ “ความเชื่อ” เป็นเรื่องหนึ่งและ “ข้อเท็จจริง” เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถ้าเราย้อนหลังไปเพียง 500 ปี มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ต่างก็เชื่อว่า “โลกแบน” แต่ความเชื่อของคนส่วนใหญ่ไม่สามารถเปลี่ยนข้อเท็จจริงที่ว่า “โลกกลม” ได้ฉันใด “ความเชื่อ” ในเรื่องชีวิตหลังความตายก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง “ข้อเท็จจริง” เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายได้ฉันนั้น เพียงแต่ว่ามนุษย์จะเสาะหา “ข้อเท็จจริง” เกี่ยวกับชีวิตและความตาย หรือเพียงแต่เชื่อตาม “ความเชื่อ” ของคนส่วนใหญ่ที่สืบทอดมาแต่โบราณเท่านั้น

2. พุทธศาสนากับ “จิตนิยม”

“จิตนิยม” (Idealism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่มีมาแต่โบราณ เชื่อกันว่าเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยที่มนุษย์ค้นพบไฟ สามารถขับไล่สัตว์ใหญ่ให้ออกจากถ้ำ และยึดเอาถ้ำเป็นที่อยู่อาศัยโดยก่อไฟไว้ที่ปากถ้ำ ทำให้มนุษย์รู้สึกปลอดภัยและนอนหลับได้สนิท เมื่อนอนหลับสนิทมนุษย์ก็เห็นความฝันชัดเจน จึงเข้าใจเอาเองว่า “จิต” หรือ “วิญญาณ” ของตนออกไปท่องเที่ยวขณะที่ตนเองนอนหลับ

แนวคิดเรื่อง “จิตนิยม” ได้รับการพัฒนาต่อมาโดยนักปรัชญาทั้งในกรีซและอินเดีย และต่อมาได้มีอิทธิพลต่อศาสนาทั้งในตะวันตกและตะวันออก “จิตนิยม” เริ่มต้นจากแนวความคิดที่ว่า “สิ่งที่เป็นจริงจะต้องแน่นอนตายตัวเที่ยงแท้ นิรันดร์ ตลอดกาล สิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นสิ่งที่ไม่จริง” เมื่อเป็นเช่นนี้โลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้จึงเป็นโลกที่ไม่จริงแท้ เพราะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

โลกที่จริงแท้จะต้องเป็น “โลกแห่งนามธรรม” เท่านั้น เพราะ “นามธรรม” อยู่เหนือกฎเกณฑ์ทั้งปวงของวิชาฟิสิกส์ ทันทิที่เป็นรูปธรรมทุกสิ่งจะต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของฟิสิกส์ทั้งสิ้น ซึ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา “โลกแห่งนามธรรม” นี้ เพลโต (Plato) นักปรัชญากรีกเรียกว่า “โลกแห่งแบบ (Form)” ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเรียกว่า “พรหมัน” หรือ “ปารมาตมัน” ส่วนศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าเรียกว่า “อาณาจักรของพระเจ้า”

ตามทฤษฎีของ “จิตนิยม” ชีวิตมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ร่างกาย และจิตใจ ร่างกายเป็นสมาชิกของโลกแห่งสสารวัตถุ ส่วนจิตใจเป็นสมาชิกของโลกแห่งนามธรรม จิตใจทำหน้าที่ควบคุมบังคับบัญชาร่างกายให้แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ไปตามที่จิตใจต้องการ ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” เมื่อร่างกายตายลง “จิต” หาได้ตายตามไม่ “จิต” ซึ่งเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์จะเป็นอิสระจากร่างกาย และออกจากร่างกายซึ่งเสื่อมสลายไป

ปัญหาต่อมาก็คือว่าเมื่อออกจากร่างกายแล้ว “จิต” จะไปที่ไหน “จิตนิยมตะวันตก” เช่น ศาสนาที่เชื่อพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) ทั้งหลาย อธิบายว่า “จิต” จะตรงดิ่งไปยังที่ที่พระเจ้ากำหนดไว้ และรออยู่ที่นั่นจนกว่าจะถึง “วันสิ้นโลก” แล้วพระเจ้าจะทรงลงมาตัดสิน ใครทำดีก็ขึ้นสวรรค์ ใครทำชั่วก็ลงนรก ในทางดาราศาสตร์แล้ว ดวงอาทิตย์จะมีเชื้อเพลิงเผาไหม้ตัวเองไปอีกประมาณ 5,000 ล้านปีก็จะดับ เมื่อถึงเวลานั้นโลกก็จะถึงกาลอวสาน ถ้าหาก “วันสิ้นโลก” หมายถึงวันดังกล่าวแล้ว “จิต” ของคนตายจะต้องรอแถวอยู่นานโขทีเดียวกว่าจะได้รับ การพิพากษา

ส่วน “จิตนิยมตะวันออก” เช่น ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู อธิบายว่า “จิต” จะล่องลอยไปหาร่างกายใหม่ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลากลางคืนที่มีการ ปฏิสนธิ “จิต” จะวิ่งตรงเข้าสวมร่างกายใหม่นั้นทันที) พวกพราหมณ์เปรียบร่างกายเหมือนกับเสื้อผ้า เมื่อเราใส่จนเก่าขาดแล้วก็ทิ้งไป และหาเสื้อผ้าใหม่มาสวมใส่แทน แนวคิดเช่นนี้เรียกว่าทฤษฎี “จิตอมตะ” (อาตมัน) และเป็นที่มาของทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” (rebirth) โดยต้นตอของทฤษฎีเกิดที่อินเดียก่อน แล้วต่อมาก็แพร่หลายไปยังดินแดนที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทย เป็นต้น

เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดีย พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทฤษฎี “จิตอมตะ” ของพวกพราหมณ์ โดยชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีดังกล่าวไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในธรรมชาติ และเสนอทฤษฎี “อนัตตา” ขึ้นมาแทน โดยทรงอธิบายว่า ร่างกาย

ไม่สามารถตั้งอยู่ได้โดยปราศจากจิตใจ และจิตใจก็ไม่สามารถตั้งอยู่ได้โดยปราศจากร่างกาย ทั้งร่างกายและจิตใจนั้นสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก พุทธศาสนายอมรับว่า จิตนั้นมีอยู่ แต่มีอยู่อย่างไม่เป็นตัวไม่เป็นตน เป็น “อนัตตา” (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง) ดังนั้นพุทธศาสนาจึงมิใช่ “จิตนิยม” ในความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด

3. พุทธศาสนากับ “สสารนิยม”

“สสารนิยม” (Materialism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากมนุษย์ได้สัมผัสกับสสารวัตถุอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ต่อมาแนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบทั้งในจีน อินเดีย และกรีก โดยปรัชญา “สสารนิยม” ของจีนเห็นพ้องกับปรัชญา “สสารนิยม” (จารวาก) ของอินเดีย ที่ว่า โลกแห่งสสารวัตถุที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้เป็นโลกที่จริงแท้เพียงโลกเดียว

ส่วนปรัชญา “สสารนิยม” ของกรีกนั้น มุ่งแสวงหาสิ่งที่เรียกว่า “ปฐมธาตุ” (first element) กล่าวคือ ตัวร่วมของสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล ทาเลส (Thales) บิดาแห่งปรัชญากรีก เห็นว่า “น้ำ คือปฐมธาตุ เพราะสามารถดำรงอยู่ได้ทั้งสถานะที่เป็นของแข็ง ของเหลว และก๊าซ” นักปรัชญากรีกท่านอื่น ๆ เห็นว่า ปฐมธาตุคือดิน บ้าง ลม บ้าง ไฟ บ้าง หรือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันบ้าง แต่นักปรัชญากรีกที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ เดโมครีตัส (Democretus) เห็นว่า “ปฐมธาตุคือ อะตอม (atom)” ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกย่อยต่อไปได้อีก แต่ทรงสนะเรื่อง “สสารนิยม” ก็ไม่อาจไปไกลได้มากกว่านี้นานนับสหัสวรรษ เนื่องจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของมนุษย์ยังมีอยู่อย่างจำกัด

หลังยุค “การฟื้นฟูศิลปวิทยาการ” (Renaissance) และ “การปฏิวัติอุตสาหกรรม” ในยุโรป นับตั้งแต่การค้นพบ “กฎแห่งแรงโน้มถ่วง” ของนิวตัน (Newton) เป็นต้นมา วิทยาศาสตร์ได้เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ปรัชญา “สสารนิยม” เจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่ก็ยังอยู่ในกรอบของ “ฟิสิกส์แบบนิวตัน” (Newtonian Physics) กล่าวคือ เชื่อว่าอะตอมเป็นสิ่งที่แข็งตันและหยุดนิ่งอยู่กับที่ อะตอมและสิ่งประกอบขึ้นด้วยอะตอมจะเคลื่อนที่ไปที่ใดเมื่อมีแรงภายนอก

มากระทบมันเท่านั้น (Determinism) สรรพสิ่งเคลื่อนไหวไปอย่างเป็นระบบจักรกล (Mechanism) และสรรพสิ่งสามารถทอนลงเป็นหน่วยย่อยได้ (Reductionism) ปรัชญา “สสารนิยม” ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแพทย์และสาธารณสุข และต่อวิชาการด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เศรษฐศาสตร์ แม้กระทั่งในปัจจุบัน

“สสารนิยม” ตั้งต้นจากทฤษฎีที่ว่า “สิ่งที่เป็นจริงจะต้องสามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สิ่งใดที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่สามารถสัมผัสได้เป็นสิ่งที่ไม่จริง” เมื่อเป็นเช่นนั้นโลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้จึงเป็นโลกที่จริงแท้เพียงโลกเดียว โลกแห่งนามธรรมมีเพียงในความคิดหรือความฝันของมนุษย์เท่านั้น มันจึงไม่มีอยู่จริง ชีวิตของมนุษย์มีเพียงความจริงทางด้านสรีรร่างกายเท่านั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “จิต” ไม่มีอยู่จริง จิตเป็นเพียงปฏิกิริยาทางชีวเคมีที่เกิดจากความสลับซับซ้อนของร่างกายเท่านั้น สรีรร่างกายของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างทางสมอง มีความละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อนมาก มันซับซ้อนมากจนกระทั่งเราคิดว่าเรามี “จิต” แต่จิตก็หาไม่มีอยู่จริงไม่ ความจริงของมนุษย์ก็คือความจริงทางด้านร่างกายเท่านั้น ดังนั้นในแง่นี้มนุษย์จึงเป็นหุ่นยนต์ชนิดหนึ่ง แต่เป็นหุ่นยนต์ทางชีวเคมี ซึ่งอาจผ่าตัดเปลี่ยน “อะไหล่” ได้

แม้ว่าพุทธศาสนาจะมีทฤษฎีความรู้ (Epistemology) ที่ใกล้เคียงกับ ปรัชญา “สสารนิยม” กล่าวคือ พุทธศาสนายอมรับว่า มนุษย์สัมผัสและรับรู้โลกภายนอกโดยผ่านทางประสาทสัมผัส (หรือ “อายตนะ”) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (ที่รับรู้รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) แต่พุทธศาสนาก็มอมรับอีกเช่นกันว่ามนุษย์มีอายตนะที่ 6 คือ “ใจ” (ที่รับรู้ “ความรู้สึกลึกซึ้ง”) และ “ใจ” ของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาให้สูงส่งได้ จนกระทั่งสามารถพ้นทุกข์ได้

หลัก “ไตรลักษณ์” ของพุทธศาสนาข้อหนึ่งคือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) นับเป็นการปฏิเสธทฤษฎี “ฟิสิกส์แบบนิวตัน” โดยสิ้นเชิง ในโลกทัศน์ของพุทธศาสนาทุกสิ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่เหมือน

“อะตอม” ของนิวตันซึ่งจะเคลื่อนไหวก็ต่อเมื่อมีแรงผลักดันจากภายนอกเท่านั้น ทุกสิ่งจึงมิได้เคลื่อนที่ไปอย่างเป็นจักรกล (Non-Mechanism) มิได้เคลื่อนที่ไปเมื่อเกิดแรงกระทบจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น (Non-Determinism) แต่อาจเคลื่อนที่ไปจากการเคลื่อนไหวภายในหรือจากแรงจูงใจของ “จิตใจ” ได้ ดังนั้น “จิตใจ” จึงไม่สามารถทอนลงเป็นวัตถุหรือร่างกายได้ (Non-Reductionism) ดังนั้นพุทธศาสนาจึงแตกต่างไปจากปรัชญา “สสารนิยม” อย่างเด่นชัด

4. เจ้าชายนิทรา: ปัญหาเรื่อง “สมอง” กับ “จิต”

ข่าวคราวของนักร้องนักแสดงที่ประสบอุบัติเหตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รายที่ได้รับความกระทบกระเทือนทางสมองอย่างรุนแรง จนเกิดภาวะ “สมองตาย” (brain death) กลายเป็น “เจ้าชายนิทรา” ไป หรือเกิดภาวะผิดปกติทางสมอง อันทำให้ “วุฒิภาวะทางจิตใจ” เปลี่ยนแปลงไป เหตุการณ์ในเชิงประจักษ์นี้้นำไปสู่ ประเด็นปัญหาอภิปรัชญาที่ว่า “สมอง” (หรือ “กาย”) กับ “จิต” มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร

เมื่อ 40 กว่าปีที่แล้ว คุณอนเฮาว์ ยอดบุตร ประสบอุบัติเหตุที่จังหวัด เชียงใหม่ ขณะเดินทางกลับจากการถ่ายทำภาพยนตร์ “สมอง” ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง เกิดภาวะ “สมองตาย” กลายเป็น “เจ้าชายนิทรา” ไป แพทย์ลงความเห็นว่าไม่อาจฟื้นกลับคืนมาได้อีกแล้ว แต่คุณแม่รักคุณอนเฮาว์มาก จึงได้นำลูกชายกลับบ้านที่บ้าน ดัดแปลงห้องนอนให้เป็นห้องไอซียู แล้วคอยปรนนิบัติดูแลคุณอนเฮาว์ ทั้งเรื่องสารอาหาร ระบบหายใจและระบบขับถ่าย อยู่อย่างนั้น ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี แสดงให้เห็นถึงความรักอันยิ่งใหญ่ที่แม่มีต่อลูก ขณะประสบอุบัติเหตุที่คุณอนเฮาว์มีอายุ 20 ปีเศษ เวลาผ่านไปหลายทศวรรษ ใบหน้าของคุณอนเฮาว์ได้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจากเด็กหนุ่ม กลายมาเป็นชายวัยกลางคน ผมและเล็บก็งอกออกมาตามปกติต้องคอยหมั่นตัดให้

ในประเด็นปัญหาอภิปรายที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง “กาย” กับ “จิต” นั้น ถ้าหาก “จิต” เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ อมตะ ดังคำอธิบายของปรัชญา “จิตนิยม” (Idealism) แล้ว คำถามที่ติดตามมาก็คือว่า ถ้าเช่นนั้น “จิตอมตะ” ของคุณอโนเชวรหายไปไหน ทำไมจึงไม่กลับคืนมาสู่ร่างของคุณอโนเชวรในเมื่อร่างกายของคุณอโนเชวรก็ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี

กรณีที่สอง คุณคริส เบญจกุล ประสบอุบัติเหตุรถจักรยานยนต์เฉี่ยวล้มลง ขณะกำลังทำหน้าที่พลเมืองดีเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นอยู่ ศีรษะของคุณคริสกระแทกกับพื้น ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง แพทย์ต้องทำการผ่าตัดสมองให้ คุณคริสโชคดีที่คุณอโนเชวรตรงที่ว่า ภายหลังจากผ่าตัดแล้วคุณคริสได้ฟื้นขึ้นมา และหลังจากการพักรักษาตัวในโรงพยาบาลที่ยาวนานและการทำกายภาพบำบัดแล้ว คุณคริสก็สามารถออกจากโรงพยาบาลและใช้ชีวิตในสังคมร่วมกับคนอื่นได้ แต่สภาพ “จิตใจ” ของคุณคริสก็ยังมิใช่คุณคริสคนเดิมก่อนเกิดอุบัติเหตุ “วุฒิภาวะทางจิตใจ” ของคุณคริสได้เสื่อมถอยลงจากเดิม แม้ว่าจะพยายามฟื้นฟูด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็ตาม

หาก “จิตอมตะ” ของปรัชญา “จิตนิยม” เป็นจริง ในเมื่อคุณคริสฟื้นขึ้นมาแล้วและก็ได้รับ “จิต” ของตัวเองกลับคืนมาด้วย แต่ทำไม “คุณภาพ” ของ “จิต” ของคุณคริสจึงไม่เหมือนเดิม คุณภาพของ “จิต” ของคุณคริสด้อยลงตามสัดส่วนของ “เนื้อสมอง” ที่ถูกผ่าตัดออกไป หาก “จิต” เที่ยงแท้เป็นอมตะและเป็นอิสระจากร่างกายจริงแล้ว “จิต” ของคุณคริสก็ควรจะต้องเหมือนเดิมเสมอ คุณภาพของจิตไม่น่าจะเปลี่ยนแปลงไปตามปริมาณของเนื้อสมองที่ยังใช้การได้อยู่

กรณีที่สาม คุณอภิเชษฐ์ กิตติกรเจริญ หรือ “บ๊ิก ดีทูปี” ประสบอุบัติเหตุรถยนต์ส่วนตัวตกลงไปในคูน้ำข้างถนน และได้รับการช่วยเหลือออกมาจากรถได้แต่คุณบ๊ิกสำลักรู้ว่าคร่าข้างถนนซึ่งมีเชื้อราปนเปื้อนอยู่ด้วย หลังจากการตรวจร่างกายครั้งแรกแล้วคุณบ๊ิกก็กลับบ้านได้ แต่ต่อมาคุณบ๊ิกเริ่มมีอาการปวดศีรษะอย่างรุนแรงจนกระทั่งครั้งสุดท้ายได้หมดสติไป ต้องอยู่ในห้องไอซียูภายใต้การดูแลของแพทย์

อย่างใกล้ชิด แพทย์พบว่าเชื้อราได้เข้าไปอยู่ในสมองของคุณบิก ทำให้เกิดฝีในสมองเป็นจำนวนมาก แพทย์พยายามรักษาฝีในสมองของคุณบิก ด้วยความหวังว่าเมื่อฝีหายแล้วคุณบิกจะกลับฟื้นขึ้นมาใช้ชีวิตได้ตามปรกติ แต่ความหวังนั้นก็ดูเลือนลางในที่สุดคุณบิกได้เสียชีวิตลง

ข้อวิพากษ์ปรัชญา “จิตนิยม” อีกครั้งหนึ่งก็คือ ถ้าหาก “จิต” เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ อมตะ และเป็นอิสระจากร่างกายจริงแล้ว ทำไมความเจ็บป่วยทางร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผิดปกติทางสมอง จึงมีส่วนสัมพันธ์กับการปรากฏหรือการไม่ปรากฏของสิ่งที่เรียกว่า “จิต” เช่น ในกรณีของคุณบิก ทำไมการเกิดฝีขึ้นในสมองจึงส่งผลให้ “จิต” ของคุณบิกพลอยอันตรายจนหายวับไปด้วย

คำถามเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้น ถ้าหากเรามองความสัมพันธ์ระหว่าง “กาย” (หรือ “สมอง”) กับ “จิต” ด้วยทฤษฎีของปรัชญา “ธรรมชาตินิยม” (Naturalism) ซึ่งเชื่อในทฤษฎี “วิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด” (Emergent Evolution) ที่ว่า ในวิวัฒนาการของจักรวาลและโลกนี้ ได้เกิด “วิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด” ครั้งสำคัญอย่างน้อยที่สุด 4 ครั้งใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ จาก “การระเบิดครั้งใหญ่” หรือ “มหากัมปนาท” (Big Bang) เกิด “มวลสาร” (matter) ปริมาณมหาศาล จากมวลสารก่อให้เกิด “น้ำ” (water) จากน้ำก่อให้เกิด “ชีวิต” (life) และจากชีวิตก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “จิตใจ” (mind) ขึ้น “จิตใจ” ของมนุษย์จึงเป็นสุดยอดของวิวัฒนาการของจักรวาลนี้

“จิตใจ” จึงเป็น “ปรากฏการณ์” (phenomenon) ที่เชื่อมโยงกับ “ร่างกาย” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “โครงสร้างทางสมอง” อย่างแยกไม่ออก โครงสร้างทางสมองของมนุษย์นับเป็นโครงสร้างที่ซับซ้อนที่สุดในจักรวาลนี้ ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะซับซ้อนยิ่งไปกว่าโครงสร้างทางสมองของมนุษย์ ดังนั้นความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างทางสมองจึงส่งผลโดยตรงต่อปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “จิตใจ” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

5. พุทธศาสนากับ “ธรรมชาตินิยม”

“ธรรมชาตินิยม” (Naturalism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง ภายหลังจากการค้นพบทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญ 3 ทฤษฎี กล่าวคือ ทฤษฎี “มหากัมปนาท” (Big Bang Theory) ของเอ็ดวิน ฮับเบิล (Edwin Hubbles) ทฤษฎี “วิวัฒนาการ” (Evolution Theory) ของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) และทฤษฎี “ควอนตัมฟิสิกส์” (Quantum Physics) ของนีลส์ โบห์ร (Neils Bohr) นับเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ครั้งสำคัญทั้งในโลกของปรัชญาและวิทยาศาสตร์

ปรัชญา “ธรรมชาตินิยม” ตั้งต้นจากทัศนะที่ว่า “สิ่งที่เป็นจริงซึ่งเรียกว่า *สิ่งธรรมชาติ* (natural object) จะต้องอยู่ภายใต้ *อวกาศและเวลา* (space and time) เกิดขึ้นและดับลงโดยมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นจะต้องเป็น *สิ่งธรรมชาติ* ด้วย” หมายความว่า นอกจากสสารแล้ว สิ่งที่มีใช้สสาร เช่น ปรากฏการณ์ (phenomenon) ที่เรียกว่า “จิต” ของมนุษย์ หากอยู่ภายใต้ระบบอวกาศและเวลาแล้ว ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นจริงด้วย นับเป็นการทะลายข้อจำกัดของปรัชญา “สสารนิยม” (Materialism) ซึ่งยอมรับแต่เพียง “สสาร” (matter) ที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่านั้น

ตามทฤษฎี “มหากัมปนาท” (Big Bang) ต้นกำเนิดของจักรวาลเกิดจากการระเบิดครั้งใหญ่ เมื่อประมาณ 15,000 ล้านปีที่แล้ว อันก่อให้เกิดปฏิกิริยาลูกโซ่ กลายเป็น “มวลสาร” (matter) ปริมาณมหาศาล แรงระเบิดได้ก่อให้เกิด “ช่องว่าง” หรือ “อวกาศ” (space) ขึ้น มวลสาร อวกาศ และความเร็ว ได้ก่อให้เกิด “เวลา” (time) ขึ้น จักรวาลได้ขยายตัวออกกลายเป็น “กาแลคซี” (Galaxy) ซึ่งมีจำนวนกว่า 1 ล้านล้านกาแลคซี แต่ละกาแลคซี ประกอบด้วยดาวฤกษ์ (เช่น ดวงอาทิตย์) จำนวนกว่า 1 ล้านล้านดวง “สุริยระบบ” (Solar System) ของเรายู่ชายขอบ “กาแลคซีทางช้างเผือก” (Milky Way Galaxy) ซึ่งอยู่ชายขอบของจักรวาลใหญ่อีกทีหนึ่ง เราจึงมิได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาลไม่ว่าในความหมายใด

ตามทฤษฎี “วิวัฒนาการ” หลังจากโลกได้เย็นตัวลงแล้ว ปฏิกริยาทางเคมีบนผิวโลกทำให้เกิดไอน้ำ ไอน้ำที่ลอยขึ้นสูงถูกแรงดึงดูดของโลกดูดไว้ ก่อให้เกิดชั้นบรรยากาศและเมฆขึ้น ในที่สุดเมฆก็ตกลงมาเป็นฝน ทำให้เกิดลำคลอง แม่น้ำ ทะเล และมหาสมุทร เมื่ออนินทรีย์สาร (non-organic matter) ทำปฏิกริยากับน้ำ ปริมาณมหาศาลในเวลาที่ยาวนานเพียงพอ สิ่งมีชีวิตแรกคือ อินทรีย์สาร (organic matter) หรือ “ชีวิต” (life) ก็เกิดขึ้น จากโครงสร้างที่เรียบง่าย (เช่น สัตว์เซลล์เดียว) ชีวิตได้วิวัฒนาการสู่ความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยแยกเป็นทั้งอาณาจักรพืชและอาณาจักรสัตว์

ในอาณาจักรสัตว์ชีวิตได้วิวัฒนาการจากหอนทะเล มาเป็นปลา สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์บก กระทั่งสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในที่สุด เมื่อชีวิตมีวิวัฒนาการที่ยาวนานเพียงพอ สิ่งมีชีวิตยิ่งกว่านั้นคือ “จิต” (mind) ก็เกิดขึ้น นักชีววิทยาสังเกตว่า รูปแบบของชีวิตนับตั้งแต่ปลาเป็นต้นมาล้วนแต่มีปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “จิต” เกิดขึ้นแล้วทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นปลาโลมาที่สามารถฝึกได้ สุนัขที่ซื่อสัตย์ต่อเจ้าของ สิ่งที่เราเริ่มเรียนรู้การใช้เครื่องมือ และที่สำคัญที่สุดก็คือมนุษย์ “จิต” ของมนุษย์จึงเป็นสุดยอดของวิวัฒนาการของจักรวาลนี้ จากการคำนวณของนักธรณีวิทยา โลกมีอายุประมาณ 5,000 ล้านปี สิ่งมีชีวิตมีอยู่ในโลกนี้ประมาณ 500 ล้านปี และมนุษย์เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 2 ล้านปีมานี้เอง

ทฤษฎี “วิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด” (Emergent Evolution) บ่งบอกว่า เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณมาถึงจุดหนึ่ง จะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพขึ้นอย่างฉับพลัน และในวิวัฒนาการของจักรวาลและโลก ได้เกิดวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดดขึ้นอย่างน้อยที่สุด 4 ครั้งใหญ่ ๆ คือ การเกิดขึ้นของมวลสาร น้ำ ชีวิต และ “จิตใจ” พุทธศาสนาเห็นพ้องกับปรัชญา “ธรรมชาตินิยม” ที่ว่า “จิตใจ” ของมนุษย์มีอยู่ แต่มีใช้ “สิ่ง” (object) แต่เป็น “ปรากฏการณ์” (phenomenon) ที่ไม่เป็นตัวไม่เป็นตน เป็น “อนัตตา” (non-self) ร่างกายกับจิตใจจึงเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน และอิงอาศัยกันอย่างแยกไม่ออก

ตามทฤษฎี “ควอนตัมฟิสิกส์” หน่วยที่เล็กที่สุดที่เรียกว่า “อะตอม” (atom) นั้นมิใช่สิ่งที่แข็งตันและหยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังคำอธิบายของ “ฟิสิกส์แบบนิวตัน” (Newtonian Physics) แต่กลับประกอบด้วยโปรตอน นิวตรอน อิเล็กตรอน และช่องว่างมหาศาลระหว่างประจุไฟฟ้าเหล่านั้น และอิเล็กตรอนก็วิ่งรอบนิวตรอนด้วยความเร็วสูง ทุกสิ่งจึงเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่งอยู่กับที่ สรรพสิ่งจึงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงด้วยตัวของมันเองได้ ไม่จำเป็นต้องเกิดจากแรงผลักดันจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ทรรศนะนี้นับเป็นการทะลายข้อจำกัดของปรัชญา “สสารนิยม” ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ฟิสิกส์แบบนิวตัน” ซึ่งมองว่า สรรพสิ่งอยู่ภายใต้ระบบจักรกล (Mechanism) จะเคลื่อนไหวก็ต่อเมื่อมีแรงผลักดันจากภายนอกเท่านั้น (Determinism) และทุกสิ่งสามารถทอนลงเป็นหน่วยย่อยได้ (Reductionism) “สสารนิยม” จึงปฏิเสธการมีอยู่ของ “จิต” ว่าเป็นเพียงปฏิกิริยาทางชีวเคมีของร่างกายเท่านั้น มนุษย์จึงไม่แตกต่างไปจากหุ่นยนต์ นับเป็นข้อจำกัดของปรัชญา “สสารนิยม” ที่นำเอาระบบกลไกทางฟิสิกส์ มาใช้อธิบายเรื่องของชีวิตซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ละเอียดอ่อนทางชีววิทยา

การเกิดขึ้นของปรัชญา “ธรรมชาตินิยม” จึงทำให้ความรู้ทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มาประสานสอดคล้องเข้ากับพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎี “อนิจจัง” และ “อนัตตา” อย่างน่าอัศจรรย์

6. ทฤษฎี “มหากัมปนาท” กับ “อนัตตา”

ทฤษฎี “มหากัมปนาท” (Big Bang Theory) เป็นทฤษฎีทางดาราศาสตร์ที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจักรวาล ปัจจุบันเป็นทฤษฎีที่เป็นที่เชื่อถือและยอมรับมากที่สุด ทฤษฎี “มหากัมปนาท” เกิดขึ้นจากการสังเกตของนักดาราศาสตร์ที่ว่า ขณะนี้จักรวาลกำลังขยายตัว ดวงดาวต่าง ๆ บนท้องฟ้ากำลังวิ่งห่างออกจากกันทุกที เมื่อย้อนกลับไปสู่อดีตดวงดาวต่าง ๆ จะต้องอยู่ใกล้กันมากกว่านี้ และเมื่อนักดาราศาสตร์คำนวณอัตราความเร็วของการขยายตัว ทำให้ทราบถึง

อายุของจักรวาลและการคลี่คลายตัวของจักรวาล รวมทั้งสร้างทฤษฎีการกำเนิดของจักรวาลขึ้นอีกด้วย

ตามทฤษฎี “มหากัมปนาท” จักรวาลกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 13,700 ล้านปีที่แล้ว ก่อนการเกิดของจักรวาลไม่มีมวลสาร ช่องว่าง หรือกาลเวลา จักรวาลเป็นเพียงจุดที่เล็กยิ่งกว่าอะตอมเท่านั้น และด้วยเหตุใดยังไม่ปรากฏแน่ชัด จักรวาลที่เล็กที่สุดนี้ได้ระเบิดออกอย่างรุนแรงและรวดเร็วในเวลาเพียงเศษเสี้ยววินาที (Inflationary period) แรเงระเบิดก่อให้เกิดหมอกธาตุซึ่งแสงไม่สามารถทะลุผ่านได้ (Plasma period) ต่อมาจักรวาลที่กำลังขยายตัวเริ่มเย็นลง หมอกธาตุเริ่มรวมตัวกันเป็น อะตอม จักรวาลเริ่มโปร่งแสง ในทางทฤษฎีแล้วพื้นที่บางแห่งจะมีมวลหนาแน่นกว่า ร้อนกว่า และเปล่งแสงออกมามากกว่า ซึ่งต่อมาพื้นที่เหล่านี้ได้ก่อตัวเป็นกลุ่มหมอกคว้นอันใหญ่โตมหิหาร และภายใต้กฎของแรงโน้มถ่วง กลุ่มหมอกคว้นอันมหิหารนี้ได้ค่อย ๆ แยกออก จนเป็นโครงสร้างของ “กาแลกซี” (galaxy) ดวงดาวต่าง ๆ ได้ก่อตัวขึ้นในกาแลกซี และจักรวาลขยายตัวออกอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

นักดาราศาสตร์คำนวณว่าจักรวาลประกอบไปด้วยกาแลกซีประมาณ 1 แสนล้านกาแลกซี และแต่ละกาแลกซีมีดาวฤกษ์อย่างเช่นดวงอาทิตย์อยู่ประมาณ 1 แสนล้านดวง และสุริยจักรวาลของเราอยู่ปลายขอบของกาแลกซีที่เรียกว่า “ทางช้างเผือก” (Milky Way Galaxy) และกาแลกซีทางช้างเผือกก็อยู่ปลายขอบของจักรวาลใหญ่ทั้งหมด เราจึงมิได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาลเลยไม่ว่าในความหมายใด

ในปี พ.ศ. 2535 ดาวเทียม “โคบี” (COBE) ขององค์การนาซ่าแห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งถูกส่งขึ้นไปเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของจักรวาลโดยเฉพาะ ได้ค้นพบรังสีโบราณซึ่งบ่งบอกถึงโครงสร้างของจักรวาลขณะเมื่อจักรวาลมีอายุเพียง 300,000 ปี นับเป็นการค้นพบครั้งสำคัญที่ยืนยันว่า จักรวาลกำเนิดขึ้นจากจุดเริ่มต้นของการระเบิด และคลี่คลายตัวตามคำอธิบายในทฤษฎี “มหากัมปนาท” จริง

เมื่อได้ทฤษฎีการกำเนิดจักรวาลแล้ว นักดาราศาสตร์ก็สนใจว่าจักรวาลจะสิ้นสุดลงอย่างไร มีทฤษฎีที่อธิบายเรื่องนี้อยู่ 3 ทฤษฎี ทฤษฎีแรกกล่าวว่าเมื่อแรงระเบิดสิ้นสุดลง มวลอันมหึมาของกาแล็กซีต่าง ๆ จะดึงดูดซึ่งกันและกันทำให้จักรวาลหดตัวกลับจนกระทั่งถึงกาลอวสาน ทฤษฎีที่สองอธิบายว่า จักรวาลจะขยายตัวในอัตราที่ช้าลงและมวลจะกระจายตัวเบาบางลง และเนื่องจากมวลทั้งหมดมีเพียงประมาณ 4% ของจักรวาล นักดาราศาสตร์จึงเชื่อว่าน่าจะมี “มวลดำ” (dark matter) ที่เรายังไม่รู้จักปริมาณมหึมาคอยยึดโยงจักรวาลไว้ จักรวาลจะขยายตัวไปเรื่อย ๆ จนยากแก่การสืบค้น และทฤษฎีที่สาม สตีเฟน ฮอว์กิง (Stephen Hawking) ได้เสนอว่า จักรวาลจะขยายตัวในอัตราความเร็วที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ทฤษฎี “มหากัมปนาท” นั้นได้รับการเชื่อมต่อด้วยทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution Theory) ของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) เมื่อโลกเย็นตัวลงนั้นปฏิกิริยาเคมีจากมวลสารในโลกในที่สุดแล้วก่อให้เกิดไอน้ำ และไอน้ำก่อให้เกิดเมฆและเมฆก็ตกลงมาเป็นฝน ทำให้เกิดแม่น้ำ ลำธาร ทะเล และมหาสมุทร วิวัฒนาการนี้มีลักษณะแบบ “ก้าวกระโดด” (Emergent Evolution) เมื่อมีสารอนินทรีย์และน้ำปริมาณมหาศาลเป็นเวลาที่ยาวนาน ในที่สุดคุณภาพใหม่คือ “ชีวิต” ก็เกิดขึ้นจากโครงสร้างของเซลล์ ๆ เดียว ชีวิตได้วิวัฒนาการซับซ้อนยิ่งขึ้นจนเป็นอาณาจักรพืชและสัตว์ การต่อสู้กับสิ่งแวดล้อมในโลกธรรมชาติ ทำให้ชีวิตวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด จากสัตว์น้ำ เช่น หนอนทะเล และปลา มาสู่สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น ปลาตีน กบ และสัตว์เลื้อยคลาน มาสู่สัตว์บก เช่น สิ่งสสารสัตว์ มาสู่สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น ลิง และมนุษย์ ทั้งหมดนี้กินเวลาหลายร้อยล้านปี

ในวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดดของจักรวาลและโลกนี้ มีคุณภาพใหม่ที่สำคัญเกิดขึ้นอย่างน้อยที่สุด 4 ประการคือ มวลสาร น้ำ ชีวิต และ “จิตใจ” (mind) นักชีววิทยาสังเกตว่า รูปแบบของชีวิตที่ซับซ้อนนับตั้งแต่ปลาขึ้นมา ล้วนมีสิ่ง queเรียกว่า “จิตใจ” เกิดขึ้นแล้ว เช่น ปลาโลมา แมว สุนัข และลิง แต่ที่มีคุณภาพสูงสุดได้แก่ “จิตใจ” ของมนุษย์ “จิตใจ” จึงเป็นปรากฏการณ์ (phenomenon)

ที่เป็นผลผลิตของวิวัฒนาการ และ “จิตใจ” ของมนุษย์เป็นสุดยอดของวิวัฒนาการของจักรวาลนี้ กล่าวคือ เป็นจิตใจที่เฝ้าหาความรู้ความเข้าใจในตัวเอง มีความอัจฉริยภาพ ขณะเดียวกันก็มีความเมตตากรุณา และเป็นจิตใจที่เฝ้าหาคุณธรรมและสัจธรรม

พุทธศาสนายอมรับการมีอยู่ของ “จิตใจ” แต่ปฏิเสธทฤษฎี “จิตอมตะ” (อาตมัน) ของศาสนาพราหมณ์ และนำเสนอทฤษฎี “อนัตตา” ขึ้นมาแทน โดยอธิบายว่า ร่างกายและจิตใจนั้น อิงอาศัยซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก จิตนั้นมีอยู่ แต่มีอยู่อย่างไม่เป็นตัวไม่ตน เป็น “อนัตตา” (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง) ทฤษฎี “มหากัมปนาท” และทฤษฎีวิวัฒนาการ จึงมายืนยันทฤษฎี “อนัตตา” อันเป็นแก่นสารสาระของพุทธศาสนาอย่างน่าอัศจรรย์

7. ทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” กับการแสวงหาของมนุษย์

ตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ มนุษย์แสวงหา “ความมีอายุยืน” (Longevity) และ “ความไม่ตาย” (Immortality) มาโดยตลอด ชาวจีนแสวงหาความมีอายุยืนด้วยการงดเว้นการกินเนื้อสัตว์ อันเป็นที่มาของวัฒนธรรมการกิน “เจ” และการออกกำลังกายโดยเลียนแบบท่าทางของสัตว์ในธรรมชาติ ซึ่งพัฒนาต่อมาในรูปของการรำมวย “ไทเก๊ก” ที่เป็นทั้งการทำสมาธิไปในตัว และแสวงหาความไม่ตายด้วยการแสวงหา “ยาอายุวัฒนะ” (Elizir for Immortality) ชาวอียิปต์โบราณแสวงหาความไม่ตายด้วยการสร้าง “วัฒนธรรมมัมมี่” (Mummy Culture) ขึ้นมา โดยเชื่อว่าร่างกายของคนตายที่ถูกเก็บรักษาไว้อย่างดีในรูปของ “มัมมี่” นั้น อาจจะฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งก็เป็นได้ ส่วนชาวอินเดียเมื่อไม่สามารถเอาชนะความตายทางร่างกายได้ ก็พยายามที่จะเอาชนะความตายในทางอภิปราย

ทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” (Reincarnation Theory) เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นในอินเดีย โดยพราหมณ์เป็นผู้นำเสนอ ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเป็นศาสนาประเภท “จิตนิยม” (Idealism) ที่เชื่อว่า มนุษย์มีทั้งร่างกายและจิตใจที่อาจแยกออกจากกันได้ ร่างกายเป็นสมาชิกของโลกแห่งสสารวัตถุที่เคลื่อนไหว

เปลี่ยนแปลง จึงมีเกิดแก่เจ็บและตาย ส่วน “จิต” หรือ “วิญญาณ” เป็นสมาชิกของโลกแห่งนามธรรมที่เที่ยงแท้ถาวรนิรันดร์ จึงเป็นอมตะไม่แตกดับไปตามร่างกาย แต่จะออกจากร่างกายไปแสวงหาร่างกายใหม่ ทฤษฎี “จิตอมตะ” (หรือ “อาตมัน” Atman) จึงเป็นที่มาของทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่”

พราหมณ์ในอินเดียนำเสนอว่า ร่างกายเปรียบเหมือนกับเสื้อผ้า เมื่อใช้ไปนานวันก็เก่าและขาด และมาถึงจุดหนึ่งก็ใช้การต่อไปอีกไม่ได้ เราก็เพียงแต่ทิ้งเสื้อผ้าเก่านั้นไป และหาเสื้อผ้าตัวใหม่มาสวมใส่แทน ฉะนั้นฉันนั้น ร่างกายของมนุษย์เมื่ออยู่ไปโดยเฉลี่ย ๘๐ ปี (อย่างเก่งไม่น่าจะเกิน ๑๐๐ ปี) ร่างกายก็จะทรุดโทรมและใช้การต่อไปอีกไม่ได้ ส่วน “จิต” ซึ่งเป็นอมตะก็จะทิ้งร่างกายที่กำลังเน่าเปื่อยผุพังนั้นไป และไปแสวงหาร่างกายใหม่ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลากลางคืนในสถานที่ที่มีการ “ปฏิสนธิ” เกิดขึ้น) เราก็จะกลับมาเกิดใหม่อีก เช่นนี้แล้ว ๆ เล่า ๆ ทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” นี้จะเป็นจริงหรือไม่ เป็นเรื่องหนึ่ง แต่เมื่อมีการนำเสนอออกมาแล้ว สามารถตอบสนองต่อความต้องการในส่วนลึกของจิตใฝ่มนุษย์ได้ (โดยส่วนลึกในจิตใจแล้วมนุษย์อยากจะมี “อายุยืน” และถ้าเป็นไปได้ก็อยากจะมีชีวิตที่เป็น “อมตะ”) จึงเป็นที่เชื่อถือกันอย่างกว้างขวางในอินเดีย และต่อมาในดินแดนที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย รวมทั้งประเทศไทยด้วย

พราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงสุดและได้รับประโยชน์มากที่สุดจากระบบวรรณะทั้ง 4 ในอินเดีย (อันได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ส่วนลูกที่เกิดจากการแต่งงานข้ามวรรณะเรียกว่า จันฑาล) วรรณะพราหมณ์ไม่ต้องทำการผลิต เพียงแต่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ก็มีผู้นำอาหารและปัจจัยการดำรงชีพมาให้ พราหมณ์จึงมีชีวิตที่สุขสบาย และเห็นว่าการแสวงหาความสุขในชีวิตเพียง 80 ปี (ในอดีตอายุเฉลี่ยน้อยกว่านี้มาก) นั้นสั้นเกินไป พราหมณ์อยากจะมีชีวิตเพื่อแสวงหาความสุขให้ยาวนานมากที่สุด แต่เมื่อไม่สามารถมีชีวิตที่เป็นอมตะทางร่างกายได้ จึงได้นำเสนอทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” หรือ “การเกิดใหม่ทางอภิปรัชญา” (Metaphysical Reincarnation) ขึ้นมาแทน

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในอินเดีย ในฐานะโอรสของกษัตริย์เจ้าชาย สิทธัตถะทรงเชี่ยวชาญในศิลปวิทยาการทั้งปวงและได้รับการศึกษาสูงสุดใน มาตรฐานสมัยนั้น เมื่อเสด็จหนีออกจากวังเพื่อแสวงหาโมกขธรรม พระองค์ ทรงแสวงหาจากสำนักหนึ่งไปยังอีกสำนักหนึ่ง และได้ศึกษากับสุดยอดฝีมือของ พราหมณ์คือ อาฬารดาบส และอุทกดาบส ผู้ซึ่งสอนทฤษฎี “จิตอมตะ” (อาตมัน) จนสิ้นความรู้ของอาจารย์ เมื่อเห็นว่าไม่สอดคล้องกับความจริงในธรรมชาติและมีใช้ทางพ้นทุกข์ เจ้าชายสิทธัตถะจึงทรงผละหนีจากอาจารย์และทรงแสวงหา ความจริงด้วยพระองค์เอง จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หลังจากที่ได้สั่งสอน ประชาชนแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงนำเสนอทฤษฎี “อนัตตา” (Anatta) ซึ่งเป็น ทฤษฎีที่ออกมาแก้ทฤษฎี “จิตอมตะ” (Atman) โดยตรง

พระพุทธเจ้าตรัสถึงทฤษฎี “อนัตตา” ว่า “มนุษย์ประกอบด้วยร่างกาย กับจิตใจ แต่ร่างกายกับจิตใจนั้นไม่อาจแยกออกจากกันได้ ไม่มีร่างกายใดตั้งอยู่ได้ โดยปราศจากจิต และไม่มีจิตใดตั้งอยู่ได้โดยปราศจากร่างกาย ร่างกายกับจิตใจ เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน” และพระองค์ทรงย้ำว่า “จิตนี้มีอยู่ แต่มีอยู่อย่าง ไม่เป็นตัวไม่เป็นตน เป็นอนัตตา” เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทฤษฎี “จิตอมตะ” หรือ “อาตมัน” แล้ว ก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” ของพราหมณ์ด้วย ถ้าเช่นนั้นก็มาถึงปัญหาที่มนุษย์สงสัยกันมาช้านานแล้วว่า “คนเราตายแล้วเกิด หรือตายแล้วสูญ”

เมื่อมีผู้มาทูลถามปัญหาอภิปรายข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธที่จะตอบ โดยตรง โดยทรงชี้ว่าเป็น “อภัยตกปัญหา” (หรือปัญหาโลกแตก) ที่ถกเถียงกัน ไม่มีที่สิ้นสุดและไม่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ และทรงเตือนว่าผู้ที่หมกมุ่นกับปัญหา ประเภทนี้ “พึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า” พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์สนใจใน “อริยสัจ ๔” (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค) มากกว่า โดยทรงอุปมาเรื่อง “ชายที่ ถูกลูกศรยิง” ว่าควรจะถอนศรนั้นและเยียวยาความทุกข์ที่เกิดจากศรนั้นเสียก่อน ก่อนที่จะสนใจเรื่องอื่นหรือปัญหาอื่น ในบางโอกาสพระพุทธเจ้าตรัสว่า ความเชื่อ ที่ว่า “ตายแล้วเกิด” ถือเป็น “สัสตทิกฺขุ” (ความยึดมั่นในตัวตน) ซึ่งเป็นมิจฉาทิกฺขุ

(ความเห็นที่ผิด) รูปแบบหนึ่ง และความเชื่อที่ว่า “ตายแล้วสูญ” ก็ถือเป็น “อุจเฉททิฏฐิ” (ความขาดสูญ) ซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิอีกรูปแบบหนึ่ง

คำตรัสของพระพุทธเจ้านี้ดูเหมือนว่าจะเป็น “ข้อความที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว” (paradox) แต่ถ้าเราตีความด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ก็จะเข้าใจได้ไม่ยากนัก ความเชื่อที่ว่า “ตายแล้วเกิด” ถือเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะไปเข้ากับทฤษฎี “จิตอมตะ” (อาตมัน) ของพราหมณ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ ส่วนความเชื่อที่ว่า “ตายแล้วสูญ” ก็ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงนัก เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่มาก่อนที่จะตายได้สืบทอดพันธุกรรมไปสู่อีกชั่วคนหนึ่ง ลักษณะเด่นทางพันธุกรรม (รวมทั้ง “ตัวตน” ของเรา) ได้ถูกถ่ายทอดลงสู่รุ่นลูก พ่อแม่ทุกคนจึงรักลูกมาก เป็นความรักที่ลึกซึ้งลงไปถึงระดับยีน (gene) และดีเอ็นเอ (DNA) เลยทีเดียว โดยส่วนลึกของจิตใจแล้วพ่อแม่ทุกคนรู้ว่า “ลูกจะเป็นตัวแทนของเราที่จะอยู่ดูโลกนี้ต่อไป ในยามที่เราต้องจากโลกนี้ไป”

ในบริบทของการแสวงหา “ความเป็นอมตะ” ของมนุษย์แล้ว ชาวอียิปต์โบราณได้พยายามค้นคว้าวิจัยและทดลองทฤษฎี “การเกิดใหม่ทางกายภาพ” (Physical Reincarnation) หรือ “การฟื้นคืนชีพ” ในวัฒนธรรมมีมมี แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ (เพราะไม่มีมีมมีตนใดฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้จริง) ชาวอินเดียโบราณเมื่อไม่อาจมีชีวิตที่เป็นอมตะได้ ก็ได้เสนอทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” หรือ “การเกิดใหม่ทางอภิปรัชญา” (Metaphysical Reincarnation) ขึ้นมาทดแทน ส่วนพุทธศาสนานั้นปฏิเสธทั้งสองทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น โดยนำเสนอทฤษฎี “อนัตตา” (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง) อันอาจตีความไปสู่ทฤษฎี “การเกิดใหม่ทางชีววิทยา” (Biological Reincarnation) ในบริบทวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนานิกายเถรวาท (เช่น) ดังบทกวีเพื่อการภาวนาของ พระติช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) พระภิกษุชาวเวียดนาม ที่ว่า

“มองเห็นคุณพ่อในตัวฉัน
ฉันหายใจเข้า
ยิ้มให้กับคุณพ่อในตัวฉัน
ฉันหายใจออก
เข้าใจความยากลำบากที่คุณพ่อในตัวฉันประสบ
ฉันหายใจเข้า
มุ่งมั่นทำงานเพื่อการปลดปล่อยทั้งคุณพ่อและตัวฉัน
ฉันหายใจออก”